

ГЭМТ ХЭРЭГ, ЗӨРЧИЛД ҮЗҮҮЛЭХ ХОТЫН АМЬДРАЛЫН НӨЛӨӨ

(Хагархай цонхны онолын жишээн дээр)

Э.Дашгаадан

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн ЦЭЗТ-ийн
багш, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Товч агуулга

Гэмт явдал судлалд маш их анхаарал татдаг онолуудын нэг нь “Экологийн онол” буюу орчин тойрны нөлөөллөөс гэмт хэрэгтэн, хохирогчдын түвшин өөрчлөгдөх магадлалтай ба биеийн болон нийгмийн онцлогийг танин мэдэх нь гэмт явдлын шалтгаан нөхцлийг тодорхойлоход чухал ач холбогдолтой юм. Жэймс Вилсон ба Жорж Келлинг 1982 онд Атлантик сэтгүүлд хэвлүүлсэн нийтлэлд жижиг төрлийн гэмт хэргүүд эсхүл зөрчлүүдтэй тэмцэх нь бусад хүнд гэмт хэргүүдийн түвшинг багасгана гэсэн санааг дэвшүүлсэн нь олны анхаарлыг татсан юм.

Хагархай цонхны онолын ерөнхий агуулга нь: “Байшингийн нэгэн хагархай цонхыг засахгүй бол байшинг эзэнгүй гэж хүмүүс ойлгож эхлэх ба бусад цонхыг ч мөн адил хагалахыг хүссэн хүмүүс хагална. Хэсэг хугацааны дараа байшинд бүтэн цонх үлдэхгүй..”

Энэ нийтлэлийн зорилго нь Хагархай цонхны онол, хотжилт болон нийгмийн асуудал, гэмт явдалд хэрхэн нөлөөлдгийг тодорхойлох, судалгааны үр дүнг хэрхэн ашиглах талаар товч авч үзлээ.

Түлхүүр үг: Хагархай цонхны онол, криминологи, гэмт явдал, хотжилт, зөрчил

Оршил

Хотжилт нь нийгмийн хөгжлийн үр дүнд бий болдог үзэгдэл бөгөөд амьдралын хэв маягт сөргөөр нөлөөлдөг парадокс юм.¹ Энэ өгүүлэлээр хагархай цонхны онолын үзэл баримтлалд тулгуурлан хотын амьдралын асуудлуудын томоохон хэсэг болох аюулгүй байдал ба гэмт явдлын нөлөөллийг тодорхойлохыг зорилоо.

Сүүлийн жилүүдэд төв суурин газар луу шилжих хөдөлгөөний үр дүнд нийгэм эдийн засаг, улс төрийн асуудал, нийгмийн ангийн ялгаа зэрэг асуудлууд хот суурин газрын аюулгүй байдал, гэмт явдал түүнтэй тэмцэх системд хэрхэн нөлөөлж байгаа нь бидний анхаарлыг татаж байна. Өөрөөр хэлбэл гэмт явдалтай тэмцэх асуудалд хот суурин газрын мэргэжилтнийг хамруулан ажиллуулах шаардлага тулгарч байна.

Хотжилт болон хүмүүсийн амьдарч буй орчин гэмт явдалд нөлөөлөх нь шинэ ойлголт биш юм. Тухайлбал гэмт явдал судлал, криминологид “Нийгэм экологийн онол” хэмээх үзэл баримтлал 19 дүгээр зуунаас эхлэлтэй юм.

Хотжилт нь гэмт хэргийн түвшинг нэмэгдүүлдэг хэмээн анх Tonnies, Durkheim, Burkley болон Tarde гэсэн нийгмийн шинжлэх ухааны эрдэмтэд судлаачид үзсэн. Хотжих үзэгдэл нь нийгмийн хяналтын тогтолцоог бууруулдаг. Учир нь томоохон хотуудад амьдарч буй хүмүүс ихэвчлэн бие биенээ танидаггүй. Тэгснээр нийгмийг хянах механизм алдагдаж, гэмт явдал бий болох, өсөхөд тохиромжтой орчин бий болдог.²

Чикагогийн их сургуульд 1892 онд Нийгэм судлалын тэнхим байгуулагдаж 20-р зууны дунд үе хүртэл нийгэм социологийн хамгийн үр нөлөөтэй байгууллага болжээ. Энд цугласан судлаач эрдэмтдийг “Чикаго онолтнууд” гэгдэх болжээ.

¹ Ackerman, W. V. (1998), "Socioeconomic correlates of increasing crime rates in smaller communities"

² Cahill, Meagan Elizabeth (March 2005), "Geographies of Urban Crime: An Intraurban study of crime in Nashville, TN; portland, oR; and Tucson", AZ; A Dissertation Submitted to the Faculty of the Department of Geography and Regional Development In partial Fulfillment of the Requirements For the Degree of Doctor of Philosophy in the Graduate College The University of Arizona

Чикаго онолд хоёр үндсэн үзэл баримтлал байдаг байсан. Нэг дэх нь гэмт явдлын статистик, тухайн хот суурин газрын хүн амын нийт тоонд харьцуулан судалгаа хийх юм. Хоёр дахь нь амьдралын хэв шинж, хэрэг явдлыг судлах арга зүй юм.

Үндсэн хэсэг

Криминологийн сүүлийн 20-30 жил экологи болон хүрээлэн буй орчин нь криминологийн суурь салбар болон хөгжсөнийг бид харж байна. Энэ сэдвийн хүрээнд ялангуяа “Хагархай цонх” /Broken windows/ гэх томъёолол анхаарал татдаг. Хагархай цонх гэх ойлголтыг улс төр судлаач Жэймс Вилсон болон гэмт явдал судлаач Жорж Келлинг нар Атлантик сэтгүүлд 1982 онд ижил нэрт өгүүллээр нийтлүүлжээ. Энэхүү өгүүллийн гол санаа нь хот суурин газрын тодорхой хэсэгт төрийн үйл ажиллагааг хандуулсанаар нийгмийн хэв журам сахиулах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажилд үр нөлөө гарч болох юм гэсэн санааг дэвшүүлсэн байна. Өөрөөр хэлбэл хөнгөн гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцсэнээр хүнд хохиролтой гэмт хэргүүд гарахаас сэргийлнэ гэсэн санааг агуулжээ.

Вилсон болон Келлинг нар гэмт хэрэгтэй тэмцэх хамгийн үр дүнтэй арга бол эхлээд хэв журмыг сахиулах явдал гэж үзжээ. Хот суурин газар, гудамж талбай эмх замбараагүй байх нь гэмт явдал үүсэн гарах орчин нөхцлийг бий болгодог гэдгийг тайлбарлахын тулд хагархай цонх гэх зүйрлэлийг хэрэглэж байжээ.

Хотын нэгэн байшингийн хагархай цонх нь түүний дэргэдүүр өнгөрч байгаа хүмүүст энд хэн нэгэн байдаггүй, энэ байшинг анхаарч үзэх хүнгүй гэсэн өнгө төрхийг бүрдүүлдэг. Тэр хавиар тоглож байгаа хүүхдүүд чулуу шидлэхэд хэд хэдэн цонх дахин хагарах ба хэсэг хугацааны дараа түүгээр өнгөрөх хүмүүс энэ гудамжинд хэн нэгэн анхаарал хандуулдаггүй юм байна гэсэн бодол төрүүлнэ. Удалгүй тэр гудамжинд биеэ үнэлэгч, хар тамхи наймаалагч, тэнүүлчид, дээрэмчид, гэмт хэрэгт холбогдож болзошгүй этгээдүүд үүрлэж эхэлнэ.³ Товчхондоо “Хагархай цонх” онолоор жижигхэн эмх замбараагүй байдал нь илүү том замбараагүй байдлыг бий болгосоор томоохон гэмт хэргүүд бий болох нөхцөл байдалд хүргэдэг гэсэн үзэл санааг илэрхийлдэг.

Proactive policing хэмээн хэрэглэгдэж ирсэн энэхүү ойлголт нь сүүлийн 30-40 жилд аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд гол байр суурь болсон. Ингээд цагдаа болон аюулгүй байдлыг хангах нь зөвхөн үйлдэгдсэн гэмт хэргийг илрүүлэх бус үйлдэгдэхээс өмнө нь сэргийлэх нь гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх шинэ арга болсон юм.

Хагархай цонхны онолыг анх Нью-Йорк хотын зорчигч тээврийн газарт хэрэгжүүлсэн. Галт тэрэгнүүдэд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай сэрэмжлүүлэг наах, эргүүл хийх, жижиг зөрчлүүдийг ч гэсэн орхилгүй нэг бүрчлэн илрүүлэн шийдвэрлэснээр гэмт хэргийн түвшинг буулгаж чадсан.

Ийм байдлаар бусад олон нийтийн газрууд, гудамж талбайд нийтийн хэв журам сахиулах, хөнгөн гэмт хэрэг, зөрчлүүдийг цаг алдалгүй шийдвэрлэх, цаашлаад гарч болох бусад гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлнэ гэсэн үзэлд тулгуурлан Америкийн бусад хотууд цагдаа, шүүх, прокурорын хамтын ажиллагааг идэвхижүүлсэн ба үр дүн нь илт харагдаж байлаа.

Гэмт хэргийн түвшин өндөрт тооцогддог АНУ-д 2010-аас 2017 онд хүч хэрэглэж үйлдэгддэг гэмт хэрэг 19%-иар буурсан бол өмчийн эсрэг үйлдэгддэг гэмт хэрэг улсын хэмжээнд 21% буурсан байна.

Атланта, Бостон, Чикаго, Лос Анжелес, Миами болон Сан Диего зэрэг мужуудад нийт гэмт хэргийн түвшин 33-53%-иар буурсан үзүүлэлттэй байдаг. Үүний зэрэгцээ хамгийн анх энэхүү арга барилыг хэрэглэж эхэлсэн Нью-Йорк хотод 2010-2016 онд хүч хэрэглэж үйлдэгддэг гэмт хэрэг 44%-иар, өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 35%-иар буурсан үзүүлэлттэй байсан байна.⁴

Бүгд найрамдах Турк улсад 1950-аад оноос хүн амын өсөлт хурдацтай нэмэгдэж, газар тариаланд техник тохнологийн дэвшлийг нэвтрүүлснээр тариалангийн ажилчдын эрэлт хэрэгцээ

³ Corman, Hope & Mocan, H. Naci, "Carrots, Sticks and Broken Windows" (July 2002), NBER Working Paper No. W9061

⁴ Harries, K. D. (1974), The Geography of crime and Justice

багассан. Үүний зэрэгцээ хот суурин газарт ажиллах хүчний эрэлт нэмэгдэж, эрүүл мэнд, боловсролдоо иргэд анхаарах болсноор том хотууд руу шилжилт хөдөлгөөн нэмэгджээ.

Истанбул хотод сүүлийн 10 жилийн хугацаанд нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлын эсрэг үйлдэгсэн гэмт хэрэг, зөрчил 87.6% нэмэгдсэн байна. Гэмт хэрэг, зөрчлийн түвшинд ийнхүү өөрчлөлт гарсны гол хүчин зүйл нь шилжилт хөдөлгөөн, иргэдийн ухамсар, залуучуудын ёс зүйн доголдол зэрэг болохыг тэмдэглэсэн байна. Томоохон хотуудад хулгайлах, дээрэм, булаах зэрэг гэмт хэргүүдийн түвшин нэмэгдэх хандлагатай байдаг байна.⁵

Хот суурин газар шилжин ирсэн иргэд хотын амьдралын дүрэм журам, хэв маягт дасан зохицоход багагүй хугацаа шаардагддаг. Иймээс иргэд хотын амьдралтай дасан зохицох, дүрэм журмыг мөрдөж эхэлснээр гэмт хэрэг, зөрчил, нийгмийн хэв журам цэгцэрдэг гэсэн дүгнэлтэнд хүрсэн.

Метрополис хотуудын гэмт хэрэг, зөрчлүүдийн түвшинг авч үзвэл 10 сая хүн амтай Истанбулд жилд 91.693, 3 сая хүнтэй Берлинд 573.000, 1.6 сая хүн амтай Вианад жилд 154.000, 2,8 сая хүн амтай Мадридад 230.000 гэмт хэрэг гардаг байна. Эдгээрийг хүн амын тоонд нь харьцуулан авч үзвэл Мадрид 8%, Виана 10%, Берлин 17% байгаа бол Истанбулд 1% гэсэн дүвшин гарч байна. Эдгээр нь Европын хамгийн тайван, аюулгүй хотуудын жишээ юм.⁶

Гудамж талбайг эмх цэгцтэй, графит зураггүй байх нь гэмт хэрэг, зөрчил даамжран гарахаас сэргийлдэг талаар Чингэлтэй дүүргийн 10-19 дүгээр хорооны нутаг дэвсгэр буюу 79 мянга орчим хүн амтай гэр хороолол бүхий бүсийг хүн амын хувьд тэнцүүхэн Завхан аймгийн нутаг дэвсгэртэй харьцуулалт хийж үзсэн. Харьцуулан ажиглалтын үр дүнд Завхан аймгийн Улиастай хот, Асгат, Их-Уул сумдуудын гудамжны зохион байгуулалт нь эмх цэгцтэй, гудамж бүр гэрэлтүүлэгтэй, эвдэрхий хагархай, эмх замбараагүй гэх нөхцөл байдал байгаагүй бол Чингэлтэй дүүргийн 10-19 дүгээр хорооны нутаг дэвсгэрт орших гудамж талбай нь хашааны байршил, дугаар нь эмх замбараагүй, гэрэлтүүлэг, камергүй орчин, хогийн цэг ихтэй нь илэрсэн. Ялангуяа Дэнжийн 1000, Хайлааст, 7 буудал орчим гудамж талбай зохион байгуулалт хяналт шалгалт муутай байв. Гэмт хэргийн тоо мэдээнээс харвал гудамж талбайд үйлдэгдсэн гэмт хэрэг Чингэлтэй дүүргийн тус нутаг дэвсгэр Завхан аймгаас даруй 14 дахин их байна.⁷ Мөн дээрх байдлаар Чингэлтэй дүүргийн гэр хорооллын бүсийг Хан-Уул дүүргийн байшин хорооллын бүстэй харьцуулан ажиглалт хийсэн. Дээр дурдсан онцлог шалтгааны улмаас гудамж талбайд үйлдэгдсэн гэмт хэрэг 2019 оны эхний улирлын байдлаар Чингэлтэй дүүргт Хан-Уул дүүргээс 2 дахин их байна.

Гэхдээ энэ тоон үзүүлэлт үнэн бодитой эсэх нь эргэлзээтэй юм. Учир нь криминологичид “далд нөхцөл байдал”, “хар тоо” зэрэг ойлголтыг байдаг гэдгийг нотолсоор ирсэн. Гэмт хэрэг, зөрчлийн албан ёсны бүртгэлээс авсан тоо мэдээлэл нь гэмт хэрэг зөрчлийн жинхэнэ тооноос хол зөрөх магадлалтай юм. Хохирогч гэмт хэрэг, зөрчлийг үл мэдээлэх, тоолгүй өнгөрүүлэх зэрэг нь бодит тоо мэдээ гарахгүй байх гол шалтгаан болж байдаг.

Гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх стратегийн түвшинд “Хагархай цонх” үзэл баримтлалыг үндсэн ойлголт болгон авч үзэж болох юм.

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхдээ ихэвчлэн нийгмийн анхааралыг татсан, хүнд гэмт хэргүүд рүү төвлөрдөг. Дараа нь гэмт хэрэгтнээс урьдчилан сэргийлэх буюу гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэж болзошгүй эрсдэлтэй этгээдүүдийг хянах, сургалтын үйл ажиллагаа явуулах зэрэг байдаг.

Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх үндсэн арга нь тодорхой гэмт хэрэг зөрчил үйлдэгдэх боломж, нөхцлийг үгүй болгох, хамгийн бага түвшинд аваачих явдал юм. Мөн орчин тойрны урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ нь гэмт этгээд баригдах магадлалыг ихэсгэснээр тохиолдлоор гэмт хэрэг үйлдэх явдлыг багасгах ач холбогдолтой. Энэ нь “хагархай цонх”-ны үзэл

⁵ Seyhan, K. ve M. B. Eryilmaz, (2004), "Gelismis Ulkeler ve Turkiye Uygulamasinda Suc Onleme Stratejileri"

⁶ International Centre for the Prevention of Crime, U.S. Department of Justice Office of Justice Programs

⁷ ЦЕГ-ын Мэдээлэл, судалгааны төв. “Улсын хэмжээнд 2019 онд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн статистик мэдээ” 2019 оын 04 сарын 05-ны өдөр

буюу орчин тойрны эмх замбараагүй байдал, нийгмийн хэв журмын сахиулсанаар гэмт хэрэг үйлдэгдэх магадлалыг багасгах боломжтой адил утгатай юм.

Дүгнэлт

Гэмт хэрэг, зөрчлийн түвшин, гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх үйл ажиллагаа чухал харилцан хамааралтай байх ёстой. Үүнд нөлөөлөх нэгээхэн хүчин зүйл бол хотжилт юм. Амьдарч байгаа иргэнээ тухайн хот суурин газар ямар амьдралын хэв маягаар хангаж чадах, боломж бололцоо, соёлын түвшин зэрэг нь гэмт явдлын түвшинд шууд хамаардаг. Эрүүл орчинд амьдрах, тайван аюулгүй байдал нь гэмт явдал үйлдэгдэх боломжит нөхцөл байдлыг бий болгохгүй байх хандлагыг бий болгодог.

Энэ ойлголтыг тайлбарлахын тулд “хагархай цонх” хэмээх жишээг авч үзжээ. Хагархай цонх моделийг нийгэмд хэрэгжүүлэх ач холбогдлыг гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх чиг үүрэг бүхий удирдлага, улс төрийн хүрээнд дэмжих шаардлагатай. Ингэснээр нийгмийн соёл, ёс суртахуун, зан заншил, хүндлэх, хүндлэгдэх ёс нийгэмд дахин бий болох суурь болж өгнө.

Хот суурин газарт оршин суугчдын дунд гэмт хэрэг зөрчлийн талаархи мэдээ мэдээлэл хомс, хотын соёл үнэт зүйл хараахан суурьшиж амжаагүй нийгэмд энэхүү үзэл санаа анзаарахад бэрх байж болзошгүй. Тийм тохиолдолд хагархай цонхны жишээг гэмт хэрэг, зөрчлийн шалтгаан нөхцлийг нийгэмд таниулсан эерэг имиж бүрдүүлэх, түгээх, нийгмийн дунд ухамсарлуулах арга хэмжээг авах нь илүү үр дүнтэй болно.

Санал

1. Хөнгөн гэмт хэрэг, зөрчлийг шалган шийдвэрлэх, үйлдэгддэг шалтгаан нөхцлийг тодорхойлон, хяналтын тогтолцоог сайжруулах, эрх зүйн орчин бий болгож зохион байгуулах;

2. Зөрчил шалган шийдвэрлэх эрх бүхий байгууллагуудын хамтын ажиллагааг дээшлүүлэх, эрх бүхий байгууллагаас зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх бодлогыг хэрэгжүүлэн зөрчлийн түвшинг багасгах;

3. Зөрчлийн тухай хуулийн тусгай ангид заагдсан зөрчлүүдэд арга хэмжээ авч, шийдвэрлэгдэж чадаж байгаа эсэхэд дүн шинжилгээ хийж, огт арга хэмжээ авагддаггүй, хэрэгждэггүй зөрчлийг шалган шийдвэрлэх арга хэмжээ хэрэгжүүлэх;

4. Хөнгөн гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэхэд засаг захиргааны анхан шатны нэгжийн хүрээнд иргэд, байгууллагууд оролцсон олон нийтийн бүлгүүдийг үүсгэж, хамтарсан багийн үйл ажиллагааг дэмжих, сурталчлах, нийтийн хэв журам, аюулгүй байдлын эсрэг зөрчил, ёс суртахууны эсрэг зөрчлүүдийг цаг алдалгүй шуурхай мэдээлэх, мэдээлэл солилцох, түгээх ажилд хамтран ажиллах боломжийг бүрдүүлэх;

5. Зөвхөн цагдаагийн байгууллагад гэмт хэрэг, зөрчлийн шинжтэй гомдол мэдээлэл гаргаж хандах бус бусад зөрчил шалгах эрх бүлхий төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг эрчимжүүлж, ирж буй дуудлага мэдээлэл, нэг цэгийн үйлтөрийн болон төрийн бус байгууллагын ажлын уялдаа холбоог хангах ажлыг зохион байгуулах зэрэг санал дэвшүүлж байна.

Ашигласан материал:

1. Ackerman, W. V. (1998), "Socioeconomic correlates of increasing crime rates in smaller communities", *Professional Geographer*, 50(3), pp. 312-387.

2. Cahill, Meagan Elizabeth (March 2005), "Geographies of Urban Crime: An Intraurban study of crime in Nashville, TN; portland, oR; and Tucson", AZ; A Dissertation Submitted to the Faculty of the Department of Geography and Regional Development In partial Fulfillment of the Requirements For the Degree of Doctor of Philosophy in the Graduate College The University of Arizona, 2004, <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/209263.pdf> (Eri gi m Tarih i : 04.6.2006)

3. Kelling, George L. & Coles, Catherine M., (1996), *Fixing Broken windows: Restoring order and Reducing crime in our Communities*, USA: Martin Kessler Books, The Free press. Kelling, George L. & Coles, Catherine M., (1991), *Fixing Broken windows: Restoring order and Reducing crime in our tr*

Communities, USA: Touchstone Edition. Kelling, George L. & Sousa, William H. Jr. (2001), "Do Police Matter? An Analysis of the Impact of New York City's Police Reforms", Manhattan Institute Center for Civic Innovation Civic Report, No. 22. http://www.manhattan-institute.org/pdf/cr_22.pdf (Erişim Tarihi: 18.5.2006).

4. Seyhan, K. ve M. B. Eryılmaz, (2004), "Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Uygulamalarında Su Etkinlik Stratejileri", Liberal Düşünce, 34, (Bahar 2004), s. 181-214.

5. Sennett, R., (1996), Kamusal Yaşamın Qokisi, Qeu. S. Dr. rrak ve A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. Shaw, C. R., (1929), Delinquency Areas, Chicago: University of Chicago Press. Shaw, C. R. and McKay, H. D., (1942), Juvenile Delinquency and Urban Areas, Chicago: University of Chicago Press.

6. Shaw, C. R. and McKay, H. D., (1969), Juvenile Delinquency and Urban Areas (Revised Edition), Chicago: The University of Chicago Press. Sheldon, Randall G., (2005), "Assessing 'Broken Windows': A Brief Critique", CENTER ON JUVENILE AND CRIMINAL JUSTICE, (Last Modified on March 17, 2005), <http://www.cjcj.org/pdf/broken.pdf> (Erişim Tarihi : 18.5.2006).